

Unapređenje ekonomskih odnosa Kosova i Srbije

2024

Unapređenje ekonomskih odnosa Kosova i Srbije

Institut za Socijalne Politike Musine Kokalari je nezavisni institut koji promovise socijalne i demokratske vrednosti i zalaže za progresivnu politiku u Republici Kosovo. Fokusiramo se na konceptualizaciju i promovisanje pravednijeg i ravnopravnijeg društva koje je orijentisano ka budućnosti, koje nastoji da premostiti razlike i smanji jaz, i uspostavi zajedničke javne vrijednosti zasnovane na građanstvu, prihvatljive za celo društvo.

Publikacija „**Unapređenje ekonomskih odnosa Kosovo – Srbija**“ proistekla je iz projekta „Implementacija člana VI Sporazuma o putu normalizacije odnosa između Kosova i Srbije“. Ova publikacija ima za cilj da istraži načine strateške politike za jačanje ekonomskih veza između Kosova i Srbije.

Odricanje od odgovornosti: Ovaj izveštaj je izrađen u okviru projekta „Implementacija člana VI Sporazuma o putu normalizacije odnosa između Kosova i Srbije“ između IPS Musine Kokalari i Peaceful Change Initiative – PCI, podržanog od strane UK Aid kao deo projekta „Amplifying Local Voices for Equitable Development“. Odgovornost za sadržaj je na autorima. PCI i UK Aid ne dele nužno stavove i izneta tumačenja izneta u izveštaju.

Autorsko pravo © 2024 pripada IPS Musine Kokalari i autorima. Sva prava su zadržana. Nijedan deo ove publikacije ne može se reprodukovati, čuvati ili prenositi u bilo kom obliku ili na bilo koji način (elektronski, mehanički, fotokopiranje, snimanje ili na drugi način) bez prethodne pismene saglasnosti IPS Musine Kokalari i autora.

Ova publikacija je realizovana u saradnji sa **Institutom za filozofiju i društvenu teoriju u Beogradu**.

Prishtina, Belgrade, 2024

IPS Musine Kokalari
Adresa: Ulica B, Dervisholli, Ulaz
B, N.15, 10000 Priština, Kosovo

Kontakti: +383 44 752 353
info@musineinstitute.org
www.musineinstitute.org

Institute for Philosophy and Social Theory
Adresa: Kraljice Natalije 45
11000 Beograd, Srbija

Kontakti: +381 11 2646242
institut@instifdt.bg.ac.rs
<https://ifdt.bg.ac.rs/>

Sadržaj

1. Sažetak	07
<hr/>	
2. Sprovođenje člana VI Sporazuma o putu Normalizacije odnosa	09
2.1 Uvod	
2.2 Kontekstualizovanje člana VI: brojni sporazumi, slaba implementacija	
2.3 Prepreke u ekonomskim odnosima Kosova i Srbije	
<hr/>	
3. Potencijalna vizija	12
3.1 Kosovska perspektiva	
3.2 Srpska perspektiva	
<hr/>	
4. Regionalna saradnja	17
<hr/>	
5. Zaključci i preporuke	18
<hr/>	

1

Sažetak

Poslednjih godina, ekonomska saradnja između Srbije i Kosova¹ verovatno je na najnižim tačkama ikada, usled blokade ekonomske razmene nametnute iz političkih razloga. Proteklih nedelja, ova saradnja je kritično ugrožena zabranom korišćenja srpskog dinara na Kosovu, koju prati gotovo potpuni izostanak saradnje dve centralne banke u Beogradu i Prištini. Međutim, trgovinska i ekonomska razmena u prošlosti su relativno dobro funkcionisale na obostranu korist i ima puno prostora za poboljšanje.

Nekoliko sporazuma između Srbije i Kosova potpisanih između 2013. i 2023. godine izričito propisuju otvoreno tržište i ekonomsku saradnju između dveju strana. Međutim, sprovođenje ovih sporazuma bilo je slabo, otežano pitanjima suvereniteta, političkim kalkulacijama vladajućih elita i populističkim merama koje su kršile dogovorene mere. U članu 6 najnovijeg sporazuma iz 2023. godine (Ohridski sporazum) navodi se da su "Strane saglasne da prodube buduću saradnju u području ekonomije...", ali se ne objašnjava šta tačno znači ili podrazumeva "produblivanje saradnje". Ovaj izveštaj identifikuje oblasti koje treba i koje bi se mogle poboljšati, i predlaže ideje i mere koje treba preduzeti u tom pogledu.

Najvažnija oblast koju treba unaprediti je poslovno okruženje, koje bi omogućilo ponovno uspostavljanje slobodne saradnje između privrednika iz Srbije i sa Kosova. Takva je saradnja tradicionalno postojala tokom socijalističke Jugoslavije, a iako je tokom de-

vedesetih godina smanjena, nakon rata 1999. godine ona je brzo ponovno uspostavljena. Poslovne ljude treba podsticati na razvoj multietničkih zajedničkih ulaganja u proizvodnju industrijskih proizvoda, što se sve očekuje u okviru Zajedničkog regionalnog tržišta Zapadnog Balkana, pod pokroviteljstvom Berlinskog procesa. Pretpostavka za takav proces je politička volja da se zaista dođe do procesa normalizacije odnosa između Srbije i Kosova. Ovde se dve strane uveliko razlikuju. Kosovo želi da prekine sve veze sa Srbijom, u želji da uspostavi svoj puni suverenitet (politički, ekonomski, kulturni, međunarodni). Budući da je Srbija i teritorijalno veća i ekonomski snažnija od Kosova, ovo se stoga smatra pretnjom u postizanju tog cilja, a srpska zajednica na severu Kosova vidi se kao remetilački faktor zbog svojih zahteva za uspostavljanjem značajnog nivoa samouprave kroz osnivanje Zajednice srpskih opština.

Srbija se smatra jedinim dobitnikom u slobodnoj trgovini i razmeni usluga, zbog nespornog suficita koji je ostvarila, ali bi u normalnim okolnostima ta razmena bila stimulatívna i za kosovsku stranu, jer pravilo je da je razmena sa susedima u uslovima slobodne tržišne ekonomije uvek vrlo važan segment međunarodnih ekonomskih odnosa. Sledeći ovu logiku, stvorena je današnja EU, zatim srednjoevropska CEFTA, kasnije zapadnobalkanska CEFTA 2006. godine. Tako je CEFTA tržište za privredu Srbije drugi partner po obimu trgovine, odnosno izvoz i uvoz robe, odmah nakon EU. Za 11 meseci tokom 2023. godine, Srbija

¹ Za srpske istraživače ovaj je naziv u skladu sa UN Rezolucijom 1244 (1999) i Mišljenjem MSP-a o proglašenju nezavisnosti Kosova.

je ostvarila trgovinsku razmenu od preko 5.5 milijardi evra sa zemljama CEFTA-e.. U toj razmeni, Srbija je imala trgovinski suficit veći od 2.5 milijarde evra, što je rezultat uglavnom izvoza električne energije, žitarica i proizvoda od njih, nafte i naftnih derivata, pića i vozila, a pokrivenost uvoza izvozom iznosila je 260.6 odsto. S druge strane, vrednost roba i usluga iz zemalja CEFTA-e koje je Kosovo uvezlo u julu 2023. godine dostigla je 73.9 miliona evra, odnosno 14.4 posto ukupne vrednosti uvoza, što predstavlja pad od 16.4 odsto. Najvažniji parteri pojedinačno bili su Severna Makedonija (5.9%), Albanija (5.4%) i Srbija. U junu, kada je uvedena zabrana, prepolovljena je nabavka proizvoda iz Srbije, i tada je iznosila oko 13 miliona evra. Vrednost srpske robe i usluga na kosovskom tržištu u julu 2023. godine, zbog zabrane uvoza, bila je dovoljna da pokrije samo 1.3 odsto ukupnog kosovskog uvoza. Došlo je i do značajnog smanjenja vrednosti proizvoda uvezenih u Srbiju sa Kosova. Najpre je do 8. jula bila na snazi potpuna zabrana prometa srpskih proizvoda, a potom je doneta odluka da se zabrana odnosi samo na gotove proizvode, a da se isključe sirovine, poluproizvodi, mineralna đubriva i stočna hrana, mašine i oprema i građevinski materijal. Hrana i roba široke potrošnje najviše su izloženi riziku. Nepoznato je kada će se kosovsko tržište otvoriti za srpske proizvode, a šteta po privredu obe strane raste iz dana u dan. Povrh toga, zabrana uvoza gura i srpske i albanske poslovne ljude u sivu zonu neregistrovanih transakcija, što dugoročno dovodi do kriminalizacije takvih ekonomskih tokova.

Štaviše, u današnjoj globalizovanoj ekonomiji, ova zabrana teško se može posmatrati kao isključivo bilateralno pitanje. Ovom zabranom su pogođene čak i neke američke kompanije (kao npr. Koka Kola), koje imaju svoje regionalne centre i proizvodnju u Srbiji, pa tako zabrana, prema mišljenju koje smo dobili od jednog američkog diplomate u Prištini, ugrožava i ekonomske interese SAD.

Na kraju, ali ne i najmanje važno, zvanične zabrane dovode do neregulisanih tržišta, sive ekonomije, korupcije i kriminala, kao što je to već primećeno u [izveštaju Freedom Hausa](#) o ekonomskim odnosima Beograda i Prištine pre skoro dve decenije. Stoga, dugotrajne blokade mogu dovesti do regresije u pravcu

neregulisanih tržišnih odnosa, što je korisno za švercere i sumnjive radnje, ali štetno po legalnu trgovinu.

Najvažnija prepreka je, dakle, svakako zabrana uvoza srpskih proizvoda, koja je prvi put uvedena 2018. godine, a zatim ukinuta 2020. godine, da bi ponovno bila uvedena u junu 2023. godine, iako bez službene odluke vlade. Tokom prve zabrane, ona je obuhvatala i Bosnu i Hercegovinu, što je ozbiljno potkopalo temelje CEFTA aranžmana između zemalja regije, kao i Regionalni ekonomski prostor Zapadnog Balkana – uspostavljenog kao preteča Zajedničkog regionalnog tržišta 2017. godine, na samitu Berlinskog procesa u Trstu. Cilj stvaranja regionalnog tržišta je upravo dalja liberalizacija trgovine i investicija, uz uklanjanje carinskih barijera kao što su komplikovani postupci na graničnim prelazima – glomazna administracija i neusklađenost u radu carinskih i inspeksijskih službi – sanitarnih, veterinarskih i radioloških i dr. Tokom epidemije COVID-19, uvedeni su zeleni koridori na Zapadnom Balkanu, što je značajno pojednostavilo granične procedure i ubrzalo prelazak granica u regionu za određene proizvode. Stoga je danas održivi cilj proširiti takvu praksu na širok spektar proizvoda uz pomoć Zajedničkog regionalnog tržišta, kao i značajno olakšati trgovinu u regiji.

Ukratko, glavne prepreke i mere potrebne za poboljšanje ekonomskih odnosa koje ističu stručnjaci s obe strane su: slobodna trgovina, ukidanje carinskih barijera, saradnja dve centralne banke kako bi se omogućio promet novca u dinarima i evrima između Beograda i Prištine, uzajamno priznavanje papirologije (omogućavanje protoka novca), dosledno sprovođenje postojećih prenegoli sklapanje novih ekonomskih sporazuma, omogućavanje zajedničke proizvodnje dobara, podsticanje saradnje umesto tržišne utakmice u oblastima u kojima je to moguće i poželjno (energija, ekologija), puno iskorišćavanje mogućnosti CEFTA-e i zajedničkog regionalnog tržišta i sprečavanje kršenja njihovih odredbi.

Sprovođenje člana VI Sporazuma o putu Normalizacije odnosa

2.1 Uvod²

Kosovo i Srbija prihvatili su [Sporazum o putu normalizacije](#) odnosa 27 februara 2023. godine u Briselu. Član 6 Sporazuma između Kosova i Srbije navodi da su „Strane saglasne da prodube buduću saradnju u područjima ekonomije, nauke i tehnologije, prometa i povezanosti, pravosudnih odnosa i odnosa tela za sprovođenje zakona, pošte i telekomunikacija, zdravstva, kulture, vere, sporta, zaštite životne sredine, nestalih osoba, raseljenih lica i drugih sličnih područja sklapanjem posebnih sporazuma.” Članovi 1 i 9 takođe se odnose na ekonomsku saradnju između Kosova i Srbije. Konkretno, u članu 1 navodi se da obe strane priznaju međusobne „regისტarske tablice i carinske pečate”, što ima značajne implikacije po trgovinu. Osim toga, u članu 9 navodi se da „Obe strane uzimaju u obzir predanost EU i drugih donatora u uspostavljanju posebnog paketa ulaganja i finansijske podrške za zajedničke projekte dveju stranaka radi ekonomskog razvoja, povezivanja, zelene tranzicije i drugih ključnih područja”. Međutim, Sporazum ne daje nikakvo posebno objašnjenje šta “produblivanje saradnje” znači niti ga detaljnije obrazlaže. Stoga je bilo ključno ispitati i predložiti ideje i mere koje se mogu preduzeti u tim područjima, a posebno u području ekonomije.

2.2 Kontekstualizovanje člana VI: brojni sporazumi, slaba implementacija

Dijalog između Kosova i Srbije traje od 2011. godine. Do sada je postignuto nekoliko sporazuma, od kojih su najvažniji [Briselski sporazum](#) iz 2013. godine, [Vašingtonski sporazum](#) iz 2020. godine i [Ohridski sporazum](#) iz 2023. godine (uz njegov dogovoreni Aneks implementacije). Međutim, sprovođenje je bilo loše i mnoge mere koje su osmišljene za poboljšanje ekonomske saradnje zapravo uopšte nisu iskorišćene ili su korištene samo delimično.

Briselski sporazum iz 2013. godine delovao je kao značajan napredak. Obe strane su ga ratifikovale, pri čemu se Srbija složila da neće blokirati ili podsticati druge da blokiraju Kosovo na njegovom putu ka EU, dok su se kosovski zvaničnici složili da daju značajnu autonomiju kosovskim Srbima u vidu Zajednice srpskih opština. Neki od elemenata sporazuma su sprovedeni – na primer, Srbija je prihvatila uvođenje carinskih prelaza između severnog Kosova i centralne Srbije, srpske policijske snage sa severnog Kosova stavljenе su – barem nominalno – pod komandu

² Autori se zahvaljuju albanskim i srpskim stručnjacima na učešću u ovom istraživanju, posebno Mihailu Gajiću i Jelici Minić na iscrpnim intervjuima i reviziji pojedinih delova nacarta izveštaja, kao i Lulzimu Peci, Senadu Šaboviću, Dušanu Radakoviću, Artanu Mustafi i Micahu Savageu na njihovim pronaljkivim komentarima tokom predstavljanju nacarta izveštaja u Prištini. Odgovornost za izražene stavove, naravno, leži isključivo na autorima ovog izveštaja.

kosovskih policijskih snaga, Kosovu je bilo dopušteno da koristi vlastiti telefonski kod itd. Međutim, glavni izvor spora ostaje sveukupni opseg i nadležnost predviđene Zajednice srpskih opština. Prema srpskim tvrdnjama, ova Asocijacija/Zajednica treba da ima široka ovlašćenja, ali za kosovske političare ona treba da funkcioniše samo kao konsultativno telo, dakle da bude ne mnogo više od neprofitne organizacije (za detaljniju analizu vidi: [Pavlović i Ćeriman 2020](#)).

Vašingtonski sporazum iz 2020. godine potpisali su predsednik Srbije Aleksandar Vučić i kosovski premijer Avdullah Hoti u Beloj kući na samom isteku predsedničkog mandata Donalda Trampa. Ovaj sporazum gotovo isključivo se fokusirao na ekonomska pitanja i saradnju, uglavnom ostavljajući po strani probleme statusa i suvereniteta, odražavajući tako uverenje Trampove administracije da se čak i najsloženija politička pitanja mogu rešiti određenim investicijama i obećanjem ekonomskog napretka. Najambiciozniji projekti najavljeni ovim dokumentom su: železnička pruga od Beograda do Prištine i dalje do Jadrana, autoput Beograd-Priština (Autoput mira), Kosovo koje se pridružuje "Mini-Šengenu" (Otvoreni Balkan), veliki infrastrukturni projekti za osiguravanje kosovskih potreba za vodom i energijom, diverzifikacija energetskih izvora itd. Te su mere imale za cilj poboljšanje ekonomskih veza i uključivale su sporazume o pitanjima kao što su transport, infrastruktura i trgovina. Obe strane obavezale su se na saradnju sa Ekspor–Import Bankom Sjedinjenih Država i U. S. International Development Finance Corporation, kao i na pridruživanje Mini Šengenu. Tokom istog vremenskog razdoblja, Evropska unija je sa svoje strane bila uključena u olakšavanje dijaloga i pregovora o normalizaciji između Kosova i Srbije, pa su se tako oba premijera sastala u Briselu kako bi, između ostalog, razgovarali i o ekonomskoj saradnji. Najnoviji sporazum koji se odnosi i na ekonomsku saradnju bio je Ohridski sporazum 2023. godine, u okviru kog su se strane dogovorile da će produbiti svoju saradnju i potvrdile predanost Evropske unije (EU) i drugih donatora u u pokretanju namenskih ulaganja u zajedničke projekte u ekonomskom sektoru. Međutim, u praksi je malo učinjeno na njegovom

spvođenju, a nova administracija američkog predsednika Džoa Bajdena uskoro je promenila ton američke politike, prebacujući fokus sa ekonomije na politička pitanja i zalažući se za srpsko *de facto*, ako ne i *de iure*, priznanje nezavisnosti Kosova.

Osim toga, Kosovo i Srbija zajedno su deo različitih regionalnih inicijativa, od kojih su najtrajnije i najfunkcionalnije Berlinski proces, koji je promovisao Regionalno zajedničko tržište (dogovoreno na samitu Berlinskog procesa u Sofiji 2020. godine) i CEFTA, trgovinski sporazum koji još uvek reguliše regionalnu trgovinu.

2.3 Prepreke u ekonomskim odnosima Srbije i Kosova

Od nezavisnosti Kosova 2008. godine, ekonomski odnosi između Kosova i Srbije bili su složeni i na njih su uticale političke tenzije. Kao posledica toga, te su se napetosti proširile i na trgovinske odnose, a politička pitanja povremeno su ometala njihovu ekonomsku saradnju. Od 2007. godine, Srbija i Kosovo obavezali su se na uključivanje u bescarinsku bilateralnu trgovinu, kao članice Centralnoevropske zone slobodne trgovine, a Kosovo je otvorilo svoje tržište i za srpsku robu, sledeći liberalnu trgovinsku paradigmu. Kako Srbija nije priznala nezavisnost Kosova, uvoz robe sa Kosova bio je komplikovaniji. Godine 2011. trgovinski embargo između dveju zemalja završio se tako što je Srbija pristala da prihvati robu sa oznakom "Kosovska carina", bez nacionalnih simbola. Zbog svoje veličine, blizine i boljih ekonomskih parametara, između 2005. i 2018. godine Srbija je bila glavni trgovinski partner Kosova. Uvoz iz Srbije na Kosovo u tom periodu iznosio je oko 3.6 milijardi evra, a slede ga Nemačka s 3.3 milijarde evra i Makedonija s 3.1 milijarde evra. Poređenja radi, u istom periodu, Kosovo je izvezlo oko 250 miliona evra u Srbiju, što je odnos od 15 prema 1³. Takođe je ilustrativan podatak da je, redcimo, 2017. godine trgovina sa Srbijom činila čak 12% ukupne spoljne trgovine Kosova.

3 Gashi, P., and B. Berisha. "The impact of 100% tariff on the import of goods from Serbia and Bosnia and Herzegovina." 2019, Hamburg: GFA Consulting Group. DOI: [10.13140/RG.2.2.28941.38885](https://doi.org/10.13140/RG.2.2.28941.38885)

Dijalog između Kosova i Srbije obustavljen je u novembru 2018. godine kada je Kosovo uvelo trgovinske carine na srpsku robu. U početku je Kosovo uvelo porez od 10% na uvezenu robu iz Srbije i Bosne i Hercegovine, navodeći nepoštene trgovinske prakse i štetno ponašanje prema Kosovu kao razloge za taj potez, koji je zapravo bio odgovor na srpsku kampanju protiv priznavanja Kosova od strane trećih zemalja. Istog novembra, Kosovo je najavilo još jedno, drastično povećanje poreskih stopa, ovog puta na 100%. Veruje se da je ova odluka reakcija na neuspešan pokušaj Kosova da dobije članstvo u Interpolu, jer se taj neuspeh u velikoj meri pripisuje srpskom uticaju. Uvođenje uvoznih taksi gotovo je zaustavilo robnu razmenu između dve ekonomije. Tada je bila procena da će nametnute carine dovesti do gubitaka u izvozu Srbije u iznosu od oko 40 miliona evra mesečno. Uprkos znatnom pritisku EU i SAD-a da ukinu carine, Kosovo im se i dalje odupiralo, obećavajući da će ih zadržati sve dok Srbija ne učini političke ustupke.

Na kraju je Kosovo 1. aprila 2020. ukinulo porez od 100%. Kosovski premijer Aljbin Kurti najavio je da će za robu uvezenu iz Srbije biti potrebna provera kvaliteta, replicirajući tako na postojeće zahteve sa srpske strane za kosovsku robu koja se isporučuje u Srbiju. Međutim, sledeća vlada na čelu s Avdulahom Hotijem uklonila je te zahteve. Srpska roba se brzo vratila na kosovska tržišta. Albanija je 2020. godine bila na prvom mestu po uvozu Kosovo iz regiona, Severna Makedonija na drugom, a Srbija na trećem mestu. U 2021. godini trend se promenio, a Srbija se vratila na prvo mesto, s porastom od 76%. U martu 2022. godine, provera činjenica od strane BIRN-a otkrila je da, iako se vrednost uvoza iz Srbije smanjila u odnosu na pre pet godina, u 2021. godini Kosovo je i dalje kupilo nešto više od 305 miliona evra robe proizvedene u Srbiji, što je značajno povećanje u odnosu na 2020. godinu, kada je ekonomija bila pogođena pandemijom. Službena kosovska statistika takođe je pokazala da je Kosovo uvezlo robu iz Srbije u vrednosti od preko 340 miliona evra, a izvezlo oko 60 miliona u 11 meseci 2022. godine.

Navedene mere nisu odmah vraćene Kurtijevim povratkom na vlast u martu 2021. godine, ali je u junu 2023. godine Vlada Kosova ponovno zabranila uvoz srpske robe. U početku je potpuna [zabrana srpskih](#)

[proizvoda](#) bila na snazi do 8. jula, nakon čega je donesena odluka da se zabrana primenjuje samo na gotove proizvode, uz izuzetke za sirovine, poluproizvode, mineralna đubriva, stočnu hranu, mašine i opremu. Kao rezultat toga, srpski izvoz na Kosovo opao je sa 27-29 miliona evra mesečno u intervalu između marta i maja, na 6-12 miliona evra mesečno između juna i decembra 2023. godine. Tako je Srbija 2023. godine bila [šesta po ukupnom izvozu](#) s Kosova, u vrednosti od 48.15 miliona evra (5.9% ukupnog izvoza) i deveti uvoznik sa 198.24 miliona evra (3.4% ukupnog uvoza). U trenutku pisanja ovog izveštaja zabrana je i dalje na snazi. Prema tome, trgovina između dveju ekonomija u poslednjoj deceniji se promenila, a političke odluke i zabrane snažno utiču i prečesto ometaju njihovu trgovinsku razmenu.

3

Potencijalna vizija

Trenutni odnosi između Kosova i Srbije su sve samo ne normalni, i na najnižoj su razini u poslednjih nekoliko godina. Postoji izuzetno visoko međusobno nepoverenje, sa zapaljivom retorikom koja je u suprotnosti s onim što su obe učinile u februaru 2023. godine prihvatajući Sporazum o putu normalizacije odnosa.

Timovi u Beogradu i Prištini zajednički su razvili skup pitanja koja su poslužila kao osnova za intervju sa vodećim ekonomskim i političkim stručnjacima. Pitanja su usmerena na budućnost, kako bi se pomoglo u razvoju širokog okvira u pokušaju da se odgovori na ono što bi član 6 Sporazuma potencijalno mogao postići.

Za intervju u Prištini korišteno je pet pitanja, a za intervju u Beogradu šest pitanja.

3.1 Kosovska perspektiva

Istraživački tim s Kosova obavio je intervju sa 4 viša stručnjaka kako bi dobio konkretne ideje o sledećim pitanjima, dogovorenim sa kolegama u Beogradu:

- 1 Koja su tri glavna područja koja je hitno potrebno poboljšati kako bi se ostvarila bolja ekonomska saradnja između Kosova i Srbije?
- 2 Koji bi novi ekonomski sporazumi trebalo da budu postignuti između dve strane?
- 3 U kontekstu regionalne ekonomske integracije u okviru Zajedničkog regionalnog tržišta, koje su značajne prepreke koje je potrebno ukloniti između dveju strana?
- 4 Šta bi ta ekonomska integracija podrazumevala u stvarnom životu građana? Kako bi to izgledalo u praksi?
- 5 Da li postoji prostor za zajedničku proizvodnju od kojeg bi obe strane imale koristi? Ako postoji, koji?

Odgovori

Prvo pitanje odnosilo se na tri glavna područja koja trebaju poboljšati ekonomsku situaciju. Prvi ispitanik je odgovorio da je potrebna sveukupna transformacija odnosa sa širokom ekonomskom vizijom, koja bi konkretno trebala imati koristi za građane. Nova vizija neizbežno bi dovela do razumevanja da politički odnosi moraju biti na daleko drugačijoj razini nego što su trenutno. On je takođe naveo da u pogledu trgovine i robe, Kosovo mora videti prednosti slobodne i otvorene trgovine sa Srbijom i prepoznati da je uvoz iz Srbije uglavnom "troškovno efikasan". Drugi ispitanik je rekao da je ključna prepreka saradnji klopka u kojoj su obe vlade po pitanju priznavanja i nepriznavanja, i da se sve dok ta klopka postoji, ne može mnogo učiniti na unapređenju ekonomske saradnje. On je takođe rekao da bi necarinske barijere koje su obe uvele jedna drugoj trebale biti ukinute, a ne ponovno uvedene, kako bi se videlo kako će proizvoditi stvarno proći. Treći ispitanik je rekao da je nemoguće razmišljati o kvalitetnoj saradnji kada Kosovo i Srbija, kao i sve ostale članice Zapadnog Balkana, imaju konkurentne ekonomije, a ne komplementarne. Naveo je i da je regionalna saradnja, što podrazumeva i Kosovo i Srbiju, dostigla svoj maksimum do nivoa na kojem više ne može da napreduje, jer su glavna tržišta za obe, uključujući i ostatak Zapadnog Balkana, postala tržišta zemalja članica EU. Četvrti ispitanik je napomenuo da su Kosovo i Srbija u posebnom položaju, jer na regionalnom nivou – kroz Berlinski proces i CEFTA – rade na uklanjanju barijera i produblivanju saradnje, dok na bilateralnom nivou i jedni i drugi koriste necarinske barijere kako bi sprečili saradnju, uključujući toksični i konfliktni javni diskurs dve vlade.

Na pitanje ka kojim novim ekonomskim sporazumima bi Kosovo i Srbija trebalo da rade, prvi ispitanik je rekao da bi i Kosovo i Srbija trebalo da krenu ka strateškoj saradnji u energetsom sektoru, gde bi i Kosovo i Srbija trebalo da prepoznaju potrebu za produblivanjem saradnje u energetsom sektoru, potrebu za dugoročnim razvojem i energetsom tranzicijom u skladu sa Zelenom agendom, i uključivanjem u istraživanje mogućnosti proširenja „Albanskog energetskeg tržišta – ALPEX“ sa Srbijom i ostatkom Zapadnog Balkana. Drugi ispitanik je rekao da pravno nema problema sa ekonomskom saradnjom i da je bunkerski mentalitet lidera taj koji sprečava saradnju.

Treći je odgovorio da nema poticaja, pogotovo ako se pogledaju direktna strana ulaganja između zemalja – gde su vidljivi sledeći trendovi – direktna strana ulaganja između Kosova i Albanije, kao i direktna strana ulaganja između Srbije i entiteta Republika Srpska u Bosni i Hercegovini. Nadalje, s obzirom na ograničenja unutarregionalne trgovine, nijedan plan ili sporazum ne može promeniti ta ograničenja.

Treće pitanje je testiralo potencijal za saradnju kroz platformu Zajedničkog regionalnog tržišta. Prvi ispitanik je rekao da je ključno unapređenje saobraćaja, posebno završetak auto-puta od Prištine do Niša i dovođenje u funkciju železničke pruge. Drugi je odgovorio da mnoga preduzeća nisu ni svesna CRM-a i upitao je li to isto što i Inicijativa za otvoreni Balkan. Treći ispitanik je rekao da CRM više nije dovoljno za pomoć rastu regije, i da je jedini način na koji se to može ostvariti jeste kroz direktna strana ulaganja iz EU. U tom smislu, rekao je da ako je Plan rasta za Zapadni Balkan realan, to bi pomoglo da se unapredi CRM i poveća rast. Četvrti ispitanik je rekao da postoji nekoliko područja u kojima bi se mogli postići sporazumi kako bi se stvorilo jedinstveno tržište po uzoru na jedinstveno tržište EU i omogućio pristup tržištu rada svima, kroz sklapanje sporazuma o uklanjanju dvostrukog oporezivanja, olakšan bankarski platni sistem i pronalaženje modela o prenosivosti socijalnih prava, kao što su penzije, zdravstvo, socijalno osiguranje itd. Prvi je odgovorio da je potrebno rešiti problem apsorpcionih kapaciteta Kosova. Treći je odgovorio da Kosovo treba da shvati da ne gubi od ekonomske saradnje sa Srbijom, dok je prvi odgovorio da bi zajednički projekti ka EU mogli da budu na stolu Kosova i Srbije.

Što se tiče potencijala za zajedničke projekte i koristi za građane, četvrti ispitanik je rekao da, ako su i Kosovo i Srbija posvećeni međusobnom miru i saradnji, i ako su zaista odlučni da naprave korak ka normalizaciji odnosa, i jedni i drugi treba da razviju zajedničku viziju razvoja severnog Kosova. Prvi je odgovorio da je potreban strateški okvir za korišćenje zelenih industrijskih politika, što može biti vrlo korisno za obe strane. Treći je odgovorio da su potrebne mere kako bi se omogućilo potpuno slobodno kretanje radne snage, kako bi se pokušalo zadržati deo ljudi u regiji, s obzirom na trendove odliva mozgova prema EU.

3.2 Srpska perspektiva

Istraživački tim iz Beograda vodio je 6 intervjua sa relevantnim ekonomskim stručnjacima. Cilj je bio da se dobiju stručna mišljenja o ključnim idejama i predlozima o tome kako produbiti saradnju između Srbije i Kosova, posebno u području ekonomije i energetike. Član 6 Sporazuma između Kosova i Srbije od 27. februara, uz posredovanje Evropske unije, navodi da su "Strane saglasne da prodube buduću saradnju u područjima ekonomije, nauke i tehnologije, trgovine i povezivanja, pravosudnih i policijskih odnosa, pošte i telekomunikacija, zdravstva, kulture, vere, sporta, zaštite životne sredine, nestalih osoba, raseljenih lica i drugih sličnih područja sklapanjem posebnih sporazuma." Članovi 1 i 9 takođe se odnose na ekonomsku saradnju između Kosova i Srbije. S obzirom da nije jasno šta se podrazumeva pod 'produblivanjem saradnje', ključno je ispitati i predložiti ideje i mere koje se mogu preduzeti u tim područjima, posebno u području ekonomije i energetike. Ispitanicima su postavljena sledeća pitanja:

- 1 Koja su tri glavna područja koja je hitno potrebno poboljšati kako bi se ostvarila bolja ekonomska saradnja između Kosova i Srbije?
- 2 Koji bi novi ekonomski sporazumi trebalo da budu postignuti između dve strane?
- 3 U kontekstu regionalne ekonomske integracije u okviru Zajedničkog regionalnog tržišta, koje su značajne prepreke koje je potrebno ukloniti između dveju strana?
- 4 Šta bi ta ekonomska integracija podrazumevala u stvarnom životu građana? Kako bi to izgledalo u praksi?

5 Da li postoji prostor za zajedničku proizvodnju od koje bi obe strane imale koristi? Ako postoji, koji?

6 Kako vidite potencijal inicijative Otvoreni Balkan i mogućnost da ona unapredi saradnju između dve strane?

Ispitanicima je obećana anonimnost. Kako bi se to osiguralo, oni su dobili upitnike koji su sadržavali personalizovane upitnike sa istim pitanjima. Stoga nije moguće utvrditi ko je dao koji odgovor. To je učinjeno kako bi se osiguralo da ispitanici izraze svoje stavove i mišljenja na slobodan i otvoren način. Kako ne možemo otkriti identitet učesnika, dovoljno je reći da su oni bili članovi Američke privredne komore u Srbiji, Privredne komore Srbije, nezavisni ekonomski stručnjaci sa ekspertizom o ekonomskim odnosima Srbije i Kosova, akademski saradnici sa Fakulteta političkih nauka i istraživačkog instituta koji su opširno objavljivali na ovu temu, članovi nevladinih organizacija uključenih u saradnju Srbije i Kosova i praćenje Poglavlja 35⁴ u procesu pristupanja Srbije EU, a odnosi se na normalizaciju njihovih odnosa.

Pitanja i istraživački okvir formulisani su i dogovoreni sa kosovskim timom krajem 2023. godine. Ispitanici su odabrani u januaru, a njihovi su odgovori prikupljeni u februaru 2024. godine. Svi ispitanici su obavešteni o istraživanju, njegovim ciljevima, anonimnosti i učešću na dobrovoljnoj osnovi. Stopa odgovora bila je oko 40%, što znači da je za dobivanje 15 odgovora bilo potrebno 6 poziva. Razlozi za tako relativno visoku stopu odbijanja mogli bi se pripisati osporavanom pojmu pitanja, nepovoljnoj sadašnjoj situaciji između Srbije i Kosova, ali možda i ograničenim kontaktima koje je srpski istraživački tim ranije imao sa tim stručnjacima. U svakom slučaju, ovih 6 ispitanika dolaze sa različitih strana srpskog društva – poslovne zajednice, nezavisnih stručnjaka, akademskog sektora i civilnog društva, sa fokusom na ekonomiju, i stoga se može smatrati da su generalno ilustrativni za davanje stručnog mišljenja o ovim pitanjima.

4 <https://www.mei.gov.rs/eng/documents/negotiations-with-the-eu/accession-negotiations-with-the-eu/negotiating-positions/chapter-35/>

Odgovori

Od ispitanika se na početku tražilo da navedu područja u kojima bi se mogla poboljšati ekonomska saradnja između Kosova i Srbije. Jedan od njih je istakao je potrebu unapređenja poslovnog okruženja, čime bi se omogućilo ponovna uspostavljanje slobodne saradnje poslovnih ljudi s obe strane. To uključuje saradnju u razmeni poljoprivrednih proizvoda, jedinstveno energetska tržište, saradnju u telekomunikacijskim uslugama kao i razvoj zajedničkih projekata u industrijskoj proizvodnji. Ključna je politička volja za normalizaciju odnosa Srbije i Kosova. Međutim, obe strane imaju različite ciljeve, pri čemu Kosovo traži puni suverenitet, dok se Srbija smatra pretnjom postizanju tog cilja. Uprkos tome, trgovina sa susedima ključna je za obe strane, o čemu svedoči značajna trgovinska razmena unutar zemalja CEFTA-e. Drugi ispitanik je istakao važnost obrazovanja, političkih odnosa, saradnje između vlada, kao i mogućnost sankcija posrednika EU, ako je to potrebno za poboljšanje odnosa između Srbije i Kosova. Treći ispitanik je skrenuo pažnju na važnost slobodne trgovine i ukidanja tarifa i necarinskih barijera, zajedno sa suprotstavljanjem nacionalističkoj propagandi protiv kupovine proizvoda iz centralne Srbije. Četvrti ispitanik je prepoznao međusobno priznavanje papirologije kao značajnu prepreku, navodeći primer u kojem se osoba iz Srbije suočava sa izazovima u prenosu novca na Kosovo zbog razlika u propisima o bankarskim pečatima. Na kraju, peti ispitanik je istakao zavisnost ekonomske saradnje od političke stabilnosti, zalažući se za političku normalizaciju kao preduslov za ekonomsku saradnju dve strane.

Postoje i različita gledišta o novim ekonomskim sporazumima koje treba postići između Kosova i Srbije. Prvi ispitanik je predložio da se ekonomski sporazumi fokusiraju na zajedničku proizvodnju robe, s ciljem podsticanja saradnje između uključenih strana, a ne samo tržišne utakmice. Drugi ispitanik zalaže se za sporazume koji promovišu slobodnu trgovinu bez nametanja međusobnih trgovinskih sankcija. Oni ističu važnost osiguravanja slobodnog kretanja robe, posebno za bitne proizvode kao što su lekovi i obrazovni materijali, kako bi se sprečili štetne posledice po srpsko stanovništvo tokom potencijalnih vladinih blokada.

To odgovara komentaru srpskog stručnjaka iz Severne Mitrovice, koji je doveo u pitanje mogućnost potpune

zabrane srpskih proizvoda i trgovine sa Srbijom na Kosovu. Prema njegovom mišljenju, srpski proizvodi su već dobro uhodani i ponekad jedini dostupni na tržištu, pa je iluzija pokušavati da se potpuno uklone. Stručnjaci su bili skloni da ovakav potez kosovskog establišmenta protumače kao još jednu populističku meru, koju srpski i albanski lideri koriste da pokažu svoj patriotizam, a koji su zapravo u suprotnosti sa interesima stanovništva.

Dakle, nije tajna da isti srpski proizvodi zapravo dolaze na tržište Kosova, preko Makedonije ili Albanije, gde se jednostavno prepakuju u „novu ambalažu“ i potom uvoze na Kosovo. Primeri takvih navodno makedonskih proizvoda na kosovskom tržištu su žito i šećer, koji i samim Makedoncima nedostaju i uvoze ih iz Srbije. Tako se najveća šteta nanosi samim potrošačima, koji voljno ili nevoljno koriste iste proizvode kao i pre zabrane, ali plaćaju do 30% ili više nego pre zabrane.

Treći ispitanik predlaže sporazume koji osiguravaju potpunu slobodu u trgovini, protoku kapitala i platnom prometu u područjima s većinskim srpskim stanovništvom. Četvrti ispitanik smatra da, iako u ovom trenutku nisu potrebni novi ekonomski sporazumi, postoji potreba za efikasnim sprovođenjem postojećih. Oni ističu važnost rešavanja trgovinskih ograničenja koja nameće Kosovo, a koja krše CEFTA sporazume. Osim toga, ispitanici ukazuju na potrebu međusobnog priznavanja fitosanitarnih standarda u prehrambenim i poljoprivrednim proizvodima, uz usklađivanje tehničkih standarda s propisima EU. Peti ispitanik deli stav da nema potrebe za novim ekonomskim sporazumima, naglašavajući važnost efikasnog sprovođenja postojećih.

Prilikom adresiranja pitanja glavnih prepreka regionalnoj ekonomskoj integraciji između Kosova i Srbije, prvi ispitanik vidi značajne prepreke u političkom domenu i smatra da je malo verovatno da samo ekonomski sporazum može rešiti ovo pitanje. Istorijski primeri evropskih integracija, koje su se oslanjale na produbljivanje ekonomske međuzavisnosti, prema njegovom mišljenju, nisu primenjivi na spor Srbije i Kosova. Drugi ispitanik tvrdi da Kosovo krši sporazume u političke svrhe. Budući da je potpisnik CEFTA sporazuma, Kosovo ga se mora pridržavati, ako ne, onda bi trebalo biti kažnjeno. Ostali ispitanici ističu nužnost uklanjanja prepreka slobodnoj trgovini i slobodnom protoku ljudi i kapitala. Oni smatraju da Zajedničko regionalno tržište još uvek

nije na snazi i da će s ovim tempom reformi biti potrebno dodatnih 50-100 godina za njegovo sprovođenje, tako da ispitanik 4 smatra da bi sve ovde predložene reforme trebalo usvojiti na regionalnom nivou Zapadnog Balkana, a ne na bilateralnom nivou Srbija-Kosovo. Generalno, peti ispitanik daje suštinu svih argumenata, kada tvrdi da postoji potreba za političkom stabilnošću, inače Zajedničko regionalno tržište nije ništa drugo nego dobra namera.

Sledeće pitanje bavilo se mogućnostima ekonomske integracije i njenim uticajem na stvarni život građana, kao i projekcijom kako bi to izgledalo u praksi? Ako se temelje na načelima saradnje, inicijative za zajedničku proizvodnju mogle bi se strateški planirati u okviru Otvorenog Balkana, smatra prvi ispitanik. Prema njemu, jedna bi strana, na primer, mogla doprineti sirovinama, dok druga strana pruža tehnologiju i stručnost, ili bi se obe strane mogle aktivno uključiti, koristeći svoje kombinovano znanje u različitim sektorima u rasponu od poljoprivrede do IT industrije. Kao što je tvrdio drugi ispitanik, građani bi imali više robe, više izbora, više konkurencije bi dovelo do boljeg kvaliteta, možda čak i do smanjenja cena. "Obe zemlje su siromašne, jednostavno treba da stave svoje ekonomske koristi na stranu od političkih pitanja". Ispitanici 3 i 4 naglašavaju mogućnost putovanja, trgovanja i ulaganja bez ograničenja. Time bi putovanje ljudi bilo lakše jer ne bi bilo graničnih prelaza; roba i usluge bile bi jeftinije zbog smanjenih troškova prevoza i opterećenja brojnom dokumentacijom. S druge strane, peti ispitanik smatra da ovaj scenarij u ovom trenutku izgleda kao naučna fantastika. Iznad svega, naglašava se da je razlog takvog lošeg stanja odsustvo političkog dogovora koji bi podstakao ekonomsku saradnju, slobodno kretanje radne snage, novca, roba i usluga. Za sada se čini da je ovaj politički sporazum izvan vidokruga.

Ispitanici nude različite perspektive o potencijalnim područjima za zajedničku proizvodnju u korist i Kosova i Srbije. Prvi ispitanik predlaže IT ili poljoprivredu kao obećavajuće sektore. Drugi ispitanik ističe potencijal za saradnju na ekološkim projektima, uključivanje lokalnih zajednica u poboljšanje životne sredine i podsticanje međusobnih odnosa u tim domenima. Treći ispitanik identifikuje električnu energiju, prehrambenu indus-

triju i turizam, predviđajući mogućnosti poput dolaska stranih turista koji posećuju Kopaonik preko prištinskog aerodroma. Četvrti ispitanik suzdržava se od širokih komentara na ovu temu. Peti ispitanik naglašava međuzavisnost u industrijama kao što su proizvodnja hrane i prerada metala, gde se mnogi proizvodi na Kosovu oslanjaju na sirovine uvezene iz Srbije. Generalno, ti odgovori odražavaju različita stajališta o područjima u kojima bi zajednička proizvodnja mogla doneti obostranu korist za obe strane.

Konačno, ispitanici su komentarisali potencijal inicijative Otvoreni Balkan za poboljšanje saradnje između Kosova i Srbije. Prvi ispitanik ukazuje na skepticizam, navodeći da odbijanje Kosova da se pridruži inicijativi i pogoršanje odnosa između Kosova i Srbije ometaju napredak. On ukazuje da liberalizacija tržišta ima tendenciju da više koristi moćnijim akterima i predlaže drugačiji politički okvir koji se zasniva na solidarnosti među narodima regiona „Otvorenog Balkana“. Drugi ispitanik naglašava važnost podupiranja integracijskih napora, ističući protivrečnost isključivanja Kosova iz Otvorenog Balkana zbog zabrinutosti oko dominacije Srbije. Ovaj ispitanik zagovara podršku inicijativi uprkos izazovima. Treći ispitanik naglašava potrebu za čvrstim okvirom za uklanjanje ekonomskih prepreka, sa posebnim naglaskom na omogućavanje slobodnog kretanja ljudi i zagovaranje sistema sličnog šengenskoj zoni. Četvrti ispitanik takođe smatra da se problem pojavljuje kao politički, a ne ekonomski. Kosovo želi biti priznato kao nezavisna država u rangu sa Srbijom, što je stav kojem se Srbija protivi. Ranije je postojao prećutni sporazum u kojem su obe strane prećutno ignorisale ovu situaciju, ali nedavni događaji u političkom okruženju Kosova učinili su ovaj pristup neefikasnim. Prema toj perspektivi, inicijativa Otvoreni Balkan zapravo je pokrenuta kao odgovor na odbijanje Kosova da saraduje sa Srbijom i Bosnom i Hercegovinom u okviru CEFTA ugovora, naglašavajući potrebu za novim pristupom zbog razvoja političke dinamike u regionu. Konačno, peti ispitanik tvrdi da Kosovo nije sklono ekonomskoj integraciji ako ne dobije puno priznanje od Srbije. Ovaj stav čini bilo koju inicijativu, uključujući inicijativu Otvoreni Balkan, neuspešnom u ostvarivanju zadatih ciljeva.

Regionalna saradnja

Na regionalnom nivou Zapadnog Balkana, Kosovo i Srbija rade zajedno na uspostavljanju Zajedničkog regionalnog tržišta, korisnici su Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan (EIP) i dobiće značajnu pomoć iz Plana rasta (GP). I EIP i GP uslovljavaju Zapadni Balkan da uspostavi Zajedničko regionalno tržište (CRM).

CRM uglavnom sprovode Savet za regionalnu saradnju i CEFTA. U okviru Berlinskog procesa potpisana su četiri sporazuma o mobilnosti kako bi se omogućilo slobodno kretanje ljudi (novembar 2022. i oktobar 2023.)⁵

Vrlo važne odluke o daljnjoj trgovinskoj saradnji i kretanju kapitala u okviru CEFTA-e Kosovo je blokiralo iz razloga koji nisu povezani s trgovinom. Primena odluka u okviru CEFTA-e uveliko bi produbila saradnju i mobilnost ljudi. One obuhvataju kretanje radnika, proširenje opsega priznavanja stručnih kvalifikacija, elektronski potpis, sisteme plaćanja, omogućavanje zajedničkog praćenja tarifa i usklađivanja cena i smanjenje previsokih cena, omogućavanje elektronske trgovine koja bi smanjila cene za kupovinu i prodaju putem interneta. Sprovođenje ovih stavki omogućilo bi punu realizaciju Zajedničkog regionalnog tržišta. To je takođe direktno povezano sa koristima Plana rasta, integrišući obe strane i regiju unutar jedinstvenog EU tržišta.

Plan rasta, koji predstavlja plan uslovne pomoći, fokusira se na sedam izvornih prioritetnih područja:

1. Slobodno kretanja roba;
2. Slobodno kretanje usluga i radnika;
3. Pristup jedinstvenom području plaćanja u evrima;
4. Olakšavanje drumskog prevoza;
5. Integracija i dekarbonizacija energetskih tržišta;
6. Jedinstveno digitalno tržište;
7. Integracija u industrijske lance snabdevanja;

Pristup jedinstvenom tržištu EU-a biće odobren samo ako se na Zapadnom Balkanu omogućiti susedima pristup sopstvenom tržištu, što znači uklanjanje prepreka za slobodan protok robe, usluga, ljudi i kapitala.

Kako bi pristupili svom delu od 6 milijardi evra, Kosovo i Srbija moraju dalje zajednički raditi na regionalnoj stabilnosti i saradnji. Konkretno, Kosovo bi imalo koristi od 945 miliona evra, dok bi Srbija imala koristi od 1,738 miliona evra u sledeće tri godine. Zajedno sa značajnom pomoći koju pruža EIP, i Kosovo i Srbija mogu mnogo dobiti od saradnje, pod uslovom da obe strane sprovode Sporazum o putu normalizacije odnosa, uključujući njegov član 6.

⁵ Sporazum o slobodnom kretanju sa ličnom kartom na Zapadnom Balkanu, Ugovor o priznavanju visokoškolskih kvalifikacija, Sporazum o priznavanju stručnih kvalifikacija doktora medicine, stomatologa i arhitekata u kontekstu CEFTA i Sporazum o priznavanju profesionalnih kvalifikacija za medicinske sestre, babice, farmaceute i veterinarske hirurge u kontekstu CEFTA.

Zaključci i preporuke

Kosovo i Srbija moraju se obvezati na mir i odnose međusobnog poštovanja. Trenutna situacija u kojoj postoji neprijateljstvo na bilateralnom nivou, ali saradnja na regionalnom nivou, nije održiva. Kako bi se izmenio sadašnji odnos, čini se da regionalni kontekst nudi lakši okvir za obe vlade da unaprede međusobnu saradnju.

Poboljšanje međusobnih odnosa ne počiva isključivo na vladama. I drugi segmenti društva, uključujući tu civilno društvo i preduzeća, imaju ulogu i glas u vršenju pritiska na vlade da deluju u pravcu mira. Zapaljivoj retorici koja dolazi od obe vlade mora doći kraj, ako su obe posvećene poštovanju obaveza koje su preuzele.

Preporuke koje slede predstavljaju ideje za dalji napredak, formulisane na osnovu razgovora sa stručnjacima na Kosovu i u Srbiji, obaveza koje podrazumeva CRM-a i uslovljavanja koje postavljaju EIP i GP. One uključuju kratkoročne i srednjoročne mere za poboljšanje trenutnog stanja.

1. Omogućiti slobodnu trgovinu – Kosovo bi trebalo da ukloni trenutnu barijeru nametnutu iz „sigurnosnih razloga“. Uvoz iz Srbije je isplativiji, a sami kupci su krajnji donosioci odluka o tome koje će proizvode kupiti. Srbija bi trebala da ukloni sve netrgovinske barijere za robu proizvedenu na Kosovu

2. Obnavljanje protoka novca između Beograda i Prištine - Kaznene mere koje su dovele do zabrane srpskog dinara na Kosovu imaju direktne i ozbiljne posledice po kosovske Srbe, a indirektno negativne posledice i po Albance i druge građane Kosova. Brojni međunarodni akteri jasno su istakli potrebu da se omoguće finansijske transakcije i razmena novca između Srbije i Kosova. Dakle, omogućavanje transfera u srpskim dinarima na Kosovu i održavanje barem osnovnih veza i saradnje između centralnih banaka u Beogradu i Prištini od vitalnog je značaja za njihovu ekonomsku saradnju i zadovoljavanje osnovnih potreba stanovništva.

3. Odlučiti kroz koji će se regionalni okvir sprovesti član 6 – Kako je saradnja lakša kroz regionalne mehanizme, obe vlade treba da odluče koji će mehanizam odabrati za daljnji razvoj člana 6 Sporazuma o putu normalizacije odnosa. U tom cilju, mogu razmotriti CRM, delove OBI-a ili trenutni razvoj druge faze CRM-a koji će i Srbija i Kosovo potpisati u drugoj polovini ove godine u okviru samita Berlinskog procesa.

4. Omogućiti sprovođenje odluke CEFTA-e – Budući da se Kosovo trenutno smatra stranom koja ometa potpuno uspostavljanje Zajedničkog regionalnog tržišta zbog stavljanja veta na odluke CEFTA-e, Kosovo treba da ga ukine. I Srbija i Kosovo trebalo bi da se u punoj meri uključe u trenutnu inicijativu za rešavanje pitanja zastupljenosti u CEFTA-i.

- 5. Razmotriti sledeće aranžmane za slobodno kretanje ljudi i pružanje usluga** – kako bi se omogućilo pružanje usluga, uključujući mobilnost radne snage, Kosovo i Srbija trebalo bi da sklope sledeće sporazume, bilo kroz dijalog o normalizaciji odnosa pod vođstvom Brisela ili kroz drugu fazu Zajedničkog regionalnog tržišta:
- a. Ukidanje dvostrukog oporezivanja
 - b. Prenosivost socijalnih prava (penzije, zdravstvena zaštita i socijalno osiguranje)
 - c. Jednak i slobodan pristup tržištu rada (proširenje važećeg OBI sporazuma koji se primenjuje na Albaniju, Severnu Makedoniju i Srbiju na ostatak Zapadnog Balkana)
- 6. Proučiti mogućnosti saradnje u Energetskom sektoru** – i Kosovo i Srbija treba da prepoznaju potrebu da prodube saradnju u energetskom sektoru, potrebu za dugoročnim razvojem i energetskom tranzicijom u skladu sa Zelenom agendom kroz uključivanje u istraživanje mogućnosti za proširenje te saradnje.
- 7. Ubrzati sprovođenje infrastrukturnih projekata** – Kosovo bi trebalo da nastavi sa izgradnjom svog dela autoputa do Merdara. I Kosovo i Srbija treba da ubrzaju rad na železničkoj vezi, bilo kroz postojeći predlog (Niš-Gnjilane-Priština) ili kroz njegovo ponovno razmatranje, uključujući sprovođenje obaveza za uspostavljanje direktnog leta između Beograda i Prištine.
- 8. Od konkurentnosti ka komplementarnosti** – pokrenuti stratešku raspravu i izraditi plan kojim se uvodi komplementarnost ekonomija kako bi se maksimalno iskoristile mogućnosti iz Plana rasta i privukla direktna strana ulaganja.
- 9. Od protivnika do partnera za saradnju** – Kosovo i Srbija trebalo bi da zajednički rade i osmisle zajednički razvojni plan za četiri severne kosovske opštine, bilo uspostavom slobodne zone u Severnoj Mitrovici, bilo kroz zajednički program ulaganja kako bi započeli partnerstvo u miru.
- 10. Osnaživanje privrednika iz Beograda i Prištine** kao nosilaca pozitivnih promena – po mišljenju sagovornika, poslovni ljudi sa obe strane su do sada bili (pre)tihi; poslovna zajednica nije iznosila sveobuhvatne predloge niti pokretala akcije za otklanjanje ili suprostavljanje negativnim političkim merama koje su otežavale ekonomsku saradnju. Jači glas ekonomista i privrednika bi ovde bio poželjan, i verovatno bi čak mogao da snažno opori političke tvrdnje da je ekonomska saradnja sa Srbijom štetna za Kosovo. Njihov glas bi pomogao i da se zajednički identifikuju zaštitne mere koje bi štatile posebne interese jedne ili obe strane, u potpunom skladu sa CEFTA propisima. U tom smislu, dobrodošla je nedavna inicijativa američke ambasade u Prištini koja povremeno dovodi poslovne ljude sa obe strane da razgovaraju o pitanjima koja ih se tiču i međusobno identifikuju potencijalne probleme. Takve inicijative i praksu treba ojačati i ponavljati i na drugim nivoima, uz njihovo dalje promovisanje pod institucionalnim okriljem.

